ISSN - 3139 - 9940 (ONLINE)
ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ।। ଦ୍ୱିତୀୟ ଅର୍ଘ୍ୟ । ଅକ୍ଟୋବର ୨୦୨୬ - ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୦୨୭
Volume No -01 । Issue No - 02 । October 2026 - March 2027
ଷାଣ୍ମାସିକ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟଧର୍ମୀ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ପତ୍ରିକା

ଢେଙ୍କାନାଳର ଦଣ୍ଡନାଟ

ଡକ୍ଟର ସନ୍ତୋଷ ଭୋଇ
ସହକାରୀ ପ୍ରଫେସର ଓ ବିଭାଗ ମୁଖ୍ୟ, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ଆଦର୍ଶ ସ୍ନାତକ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ସୋନପୁର
DOI- https://doi.org/10.5281/zenodo.23321779

ସାରାଂଶ

ଓଡ଼ିଆ ଲୋକନାଟ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ଦଣ୍ଡନାଟ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରିଚୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ବିଶେଷ କରି ଓଡ଼ିଶାର ମଧ୍ୟାଞ୍ଚଳ, ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳ ଏବଂ ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳରେ ତେର ଦିନ / ଏକୋଇଶ ଦିନ ବ୍ୟାପୀ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଏହି ଲୋକନାଟ ବେଶ୍ ଆଦୃତ ଲାଭ କରିଛି । ବିଭିନ୍ନ, ପୌରାଣିକ ଉପାଖ୍ୟାନ, ଜନଶ୍ରୁତି, ଲୋକକଥାକୁ ପାଥେୟ କରି ସାଂସ୍କୃତିକ ତଥା ସାମାଜିକ ଜାଗରଣରେ ଏହି ଲୋକନାଟକ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଢେଙ୍କାନାଳରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଦଣ୍ଡନାଟ ବିଚାରଯୋଗ୍ୟ ।

ମୂଳଶବ୍ଦ - ଦଣ୍ଡନାଟ, ଢେଙ୍କାନାଳ, ଶୈବ, ଶାକ୍ତ, କାମନା ଗୃହ, ପ୍ରଭା, ଶୋଭାଯାତ୍ରା, ଗଉରୀ ବେତ, ଅଗ୍ନିଦଣ୍ଡ, ବିଷୁବ ସଂକ୍ରାନ୍ତି, ଶୋଭାଯାତ୍ରା ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଲୋକନାଟକ ଭିତରେ ଦଣ୍ଡନାଟ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଜନପ୍ରିୟ । ଏହା ଗଞ୍ଜାମ, ଢେଙ୍କାନାଳ, ଅନୁଗୋଳ, ବୌଦ୍ଧ, ସମ୍ବଲପୁର, ବଲାଙ୍ଗୀର, ଫୁଲବାଣୀ, ସୋନପୁର ଇତ୍ୟାଦି ଅଞ୍ଚଳରେ ଚୈତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣମାଠାରୁ ବିଷୁବ ସଂକ୍ରାନ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତେରଦିନ ବ୍ୟାପୀ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ନିୟମାନୁଯାୟୀ ଦଣ୍ଡନାଟ ଏକୋଇଶ ଦିନ ହେବା କଥା । ମାତ୍ର ଦଣ୍ଡନାଟ ପରମ୍ପରାରେ ତେର ସଂଖ୍ୟାର ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିବାରୁ ଏହା ତେରଦିନ ଧରି ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଅସୁବିଧା ପରିସ୍ଥିତିରେ ପାଞ୍ଚ ଛ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଏହାକୁ ସମାପନ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ । ଶୈବଧର୍ମକୁ ଆପଣେଇ, ଜାତିପ୍ରଥାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି, ସାଂସାରିକ ସମ୍ପର୍କକୁ ଛିନ୍ନ କରି ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଶୈବ ଓ ଶାକ୍ତ ଭକ୍ତମାନେ ଏକ କୃଷିଭିତ୍ତିକ ତଥା ପାରିବାରିକ କାହାଣୀକୁ ନେଇ ବିଭିନ୍ନ ସୁଆଙ୍ଗ ମାଧ୍ୟମରେ ତେରଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାଁକୁ ଗାଁ ବୁଲି ଏହି ନାଟ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ନାଟର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବଦେବୀ ହେଲେ ଈଶ୍ୱରପାର୍ବତୀ । ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାରେ ଦଣ୍ଡନାଟ କେବଳ ଏକ ଲୋକପ୍ରିୟ ନାଟ ନୁହେଁ, ଏହା ଏକ ବ୍ରତ ରୂପେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଛି । ଈଶ୍ୱର ପାର୍ବତୀଙ୍କ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ ଏହା ହେଉଛି ନିଷ୍ଠା, ଭକ୍ତି, ଉପବାସ, ସାଧନା, ଗୀତ, ବାଦ୍ୟ, ଅଭିନୟ, ନୃତ୍ୟ ଆଦିର ସମନ୍ୱୟ ।

ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଦଣ୍ଡନାଟ ସାଧାରଣତଃ ତିନି ପ୍ରକାରର । ଯଥା- ମାନସିକ, କୋଦଣ୍ଡ ଓ ବାଦି ଦଣ୍ଡ । ଚୈତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଠାରୁ ପଣା ସଂକ୍ରାନ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁ ନାଟ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲି ଭୋକ୍ତା ବା ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ କରିଥାନ୍ତି ତାହା ମାନସିକ ଦଣ୍ଡ । ଦଣ୍ଡନାଟ ସମାପ୍ତ ପରେ ବର୍ଷର କୌଣସି କୌଣସି ସମୟରେ ମନୋରଞ୍ଜନ ନିମନ୍ତେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଦଣ୍ଡନାଟର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ରଙ୍ଗଦଣ୍ଡକୁ କୋଦଣ୍ଡ କୁହାଯାଏ । ଏହି କୋଦଣ୍ଡ ଦୁଇଟି ଦଳ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ହେଲେ ତାହାକୁ ବାଦି ଦଣ୍ଡ କୁହାଯାଏ । ସେହିପରି ଢେଙ୍କାନାଳରେ ଥିବା ଦଣ୍ଡ ଦଳଗୁଡ଼ିକ ଚାରୋଟି ରୂପରେ ପରିଚୟଲାଭ କରିଥାନ୍ତି । ଯଥା- ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦଣ୍ଡ, ରୌପ୍ୟଦଣ୍ଡ, ତାମ୍ରଦଣ୍ଡ, ଓ ପାଣିଦଣ୍ଡ । ଜନ୍ମ ବର୍ଷରେ ଦଣ୍ଡଦଳଟି ଗ୍ରାମସ୍ଥ ବା ଗ୍ରାମ ନିକଟସ୍ଥ ଶିବ ମନ୍ଦିରରେ ମାର୍ଜନା କରି ଧଣ୍ଡା ଆଣନ୍ତି । ଏହି ମାର୍ଜନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଇଥାଏ । ଶିବ ମନ୍ଦିରରୁ ଆସିଥିବା ଧଣ୍ଡାକୁ ଈଶ୍ୱର ପାର୍ବତୀଙ୍କ ପ୍ରତୀକ ରୂପେ ବିବେଚନା କରି ଏହାକୁ କାମନା ଗୃହରେ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଏ। ଏହାପରେ ଦଣ୍ଡ ଉଠିବା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଦଣ୍ଡନାଟର ଶେଷ ଦିନ ଅର୍ଥାତ୍ ପଣା ସଂକ୍ରାନ୍ତି ବା ମେରୁ ପୂର୍ବ ରାତିରେ ପୁନରାୟ ଏହି ଧଣ୍ଡାକୁ କାମନାଘରୁ ଆଣି ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରାଯାଏ । ତତ୍ପରେ ରାତ୍ରର ତୃତୀୟ ପ୍ରହରରେ ପାଟ ଢୋଲିଆ, ପାଟ ଭୋକ୍ତା, ପୂଜକ (ସାଧାରଣତଃ ମାଳି ସଂପ୍ରଦାୟର) ଏବଂ କାଳିଶି ଏକତ୍ର ରହି କାମନା ଘରେ ଗାତ ଖୋଳି କିମ୍ବା ନିକଟସ୍ଥ ପୋଖରୀରେ ଏହି ଧଣ୍ଡାକୁ ପୋତିଦିଅନ୍ତି । ପରବର୍ଷ ପୁଣି ଦଣ୍ଡ ଉଠିବା ଦିନ ଏହି ଚାରିଜଣଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଧଣ୍ଡାକୁ ପୋତିଥିବା ସ୍ଥାନରୁ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଏ ।

ଧଣ୍ଡା ରୂପାନ୍ତରୀତ ହୋଇଥାଏ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ନାଗ, ରୌପ୍ୟ ନାଗ, ତାମ୍ର ନାଗ ଏବଂ ଚିଲମ ରୂପରେ । ଯେଉଁ ଦଳର ଧଣ୍ଡା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ନାଗରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଥାଏ ତାହା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦଣ୍ଡ ଦଳ ନାମରେ ପରିଚିତ ହୁଏ । ରୌପ୍ୟ ନାଗ ଓ ରୌପ୍ୟ ଚିଲମ ପ୍ରାପ୍ତ ଦଳ ରୌପ୍ୟ ଦଣ୍ଡ ଏବଂ ତାମ୍ର ନାଗ ଓ ତାମ୍ର ଚିଲମ ପ୍ରାପ୍ତ ଦଳ ତାମ୍ର ଦଣ୍ଡ ଦଳ ରୂପେ ପରିଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ଯେଉଁ ଦଳଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ଏପରି ଅଲୌକିକ ଘଟଣା ଘଟେ ନାହିଁ, ସେମାନେ ଏକ ବେତକୁ ଗୌରୀ ଶିବଙ୍କ ପ୍ରତୀକ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି। ସେହି ଦଣ୍ଡକୁ ପାଣିଦଣ୍ଡ ଦଳ କୁହାଯାଏ ।

ତେରଦିନ ବ୍ୟାପୀ ମାନସିକ ଦଣ୍ଡରେ ସାମିଲ ହୋଇଥିବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଭୋକ୍ତା ବା ଦଣ୍ଡୁଆ ନାମରେ ନାମିତ କରାଯାଏ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡୁଆ ଭୋକ୍ତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଦଣ୍ଡୁଆ ଭୋକ୍ତା ହେଲେ ସ୍ଥିର । ସେମାନେ ଦଣ୍ଡଦଳ ସହିତ ଆରମ୍ଭରୁ ରହିଥାନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଦଣ୍ଡଦଳଟି ସେମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡୁଆ ହେଲେ ମାନସିକ ଦଣ୍ଡୁଆ । ଏମାନେ ନିଜର ମନସ୍କାମନା ପୂରଣପାଇଁ ୩, ୫, ୭, ୯, ୧୧ କିମ୍ବା ୧୩ ବର୍ଷ ମାନସିକରେ ଆସିଥାନ୍ତି । ଭୋକ୍ତା ବା ଦଣ୍ଡୁଆଙ୍କର ଦଳପତି ପାଟଭୋକ୍ତା ବା ପାଟଦଣ୍ଡୁଆ ନାମରେ ନାମିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତେରଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏହି ଦଣ୍ଡରେ ଅନ୍ନସ୍ପର୍ଶ ନକରି ଫଳାହାର, ଲିଆପଣା, ପଇଡ଼ପାଣି ପିଇ ରୁହନ୍ତି । ଦଣ୍ଡନାଟର ଭୋକ୍ତା ବା ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ ଷୋଳପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରନ୍ତି । ଯଥା-

ଆହାର, ଉଜାଗର, ଗୃହତ୍ୟାଗ, ମୈଥୁନ ତ୍ୟାଗ, ବନବାସ, ପଦଗାମୀ, ଶ୍ମଶାନ, ପାଣି, ଧୂଳି, ଅଗ୍ନି, ନୃତ୍ୟ, ପାକ, ମେରୁପଟା, ଅଙ୍ଗବଳୀ, ଶୁଦ୍ଧିକ୍ରିୟା ଓ କୁଳଭୋଜି ।

ଦଣ୍ଡ ଉପକରଣ

କାମନା ଗୃହ- ଦଣ୍ଡନାଟରେ ରୁଦ୍ରକାଳୀଙ୍କ ଆବାସ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଗୃହ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଏ ତାହାକୁ କାମନା ଘର କୁହାଯାଏ। ପୂର୍ବେ ଏହା ନଡ଼ା ଛପର ଥିଲା । ସମ୍ପ୍ରତି ଏହା ପକ୍କାଘରର ରୂପ ନେଲାଣି । ଏହାର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୧୩ ଫୁଟ୍, ପ୍ରସ୍ଥ ୧୩ ଫୁଟ ଏବଂ ଉଚ୍ଚତା ମଧ୍ୟ ୧୩ ଫୁଟ୍ ହୋଇଥାଏ । ଦ୍ୱାର ସାମନାରେ ଦୁଇଟି ସିଂହ ଦ୍ୱାରପାଳ ସଦୃଶ ଥାଆନ୍ତି । ଏଠାରେ ବର୍ଷର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରବିବାର ଦିନ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ସହିତ ପଣାପାଣି ଓ ଧୂପ ନୈବେଦ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥାଏ ।

ତ୍ରିଶୂଳ- ଦଣ୍ଡଯାତ୍ରା ସମୟରେ ତେରଗଣ୍ଠି ବିଶିଷ୍ଟ ବାଉଁଶ ଶିଖରରେ ତିନି ପିନର ଲୌହ ନିର୍ମିତ ତ୍ରିଶୂଳ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ ଓ ପତାକା ଲାଗିଥାଏ । ବାଉଁଶଟି ଭକ୍ତମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଶାଢ଼ିରେ ଗୁଡ଼ାଯାଇଥାଏ । ଏହା ଶିବଙ୍କ ପ୍ରତୀକ ରୂପେ ଦଣ୍ଡନାଟରେ ସ୍ୱୀକୃତ ।

ଚମ୍ପାବର- ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ ପବିତ୍ର ଧାନ ପାଳରେ ଚମ୍ପାବର ତିଆରି କରି ସେଥିରେ ଦଣ୍ଡ ଉଠିବା ଦିନ ଜଳ ଘାଟରେ ହରଡ଼ ଡାଙ୍ଗ ବା ଗନ୍ଧଣା, ଢାମଣା କାଠରେ ଘର୍ଷଣ କରି ସେଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ଅଗ୍ନି ସାହାଯ୍ୟରେ ଅଗ୍ନି ସଂଯୋଗ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଅଗ୍ନିକୁ ଚମ୍ପାବରଦ୍ୱାରା ତେରଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାଇତି ରଖାଯାଏ ।

ଦଣ୍ଡ ଟାଙ୍ଗୁଡ଼ି- ଏଥିରେ ଲିଙ୍ଗ ଓ ଶକ୍ତି ଛିଟକନା ଓ ଫୁଲ ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଏହାକୁ ଚଉଷଠି ଜଳା କୁହାଯାଏ । ସେହି ଚଉଷଠି ଜଳାକୁ ଯୋଗିନୀ ଓ କାତ୍ୟାୟନୀ ଜଗି ରହିଥାନ୍ତି।

ପ୍ରଭା- ବାଉଁଶ ବତାରେ ନିର୍ମିତ କଳାଶାଢ଼ୀ ଆଚ୍ଛାଦିତ ଏକ ଅର୍ଦ୍ଧଗୋଲାକାର ମେଢ଼ । ଚୁଡ଼ି, ଫୁଲମାଳ ବନ୍ଧା ମା କାଳୀଙ୍କର ଫଟୋ ଥାଏ । ତେରଦିନ ଧରି ଏହାକୁ ଦଣ୍ଡନାଟ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ବୁଲନ୍ତି । ଦଣ୍ଡନାଟ ଶେଷରେ ଏହା କାମନା ଘରେ ପୂଜା ପାଏ ।

ଝୁଣାହାଣ୍ଡି- ପ୍ରତିବର୍ଷ ନୂତନ ଆଟିକାରେ ଝୁଣାକୁ ଗୁଣ୍ଡ କରି ରଖାଯାଏ । ଚାରି ମାଟି ଦଣ୍ଡରେ ପାଳ ଦେଇ ଅଗ୍ନି ସଂଯୋଗ କରି ଝୁଣା ମାରନ୍ତି ।

ତେର ଗୁଆ- ଦଣ୍ଡ ଉଠିବା ଦିନ କାମନା ଘରେ ତେର ଭୋକ୍ତାଙ୍କ ନାମରେ ତେରଟି ଗୁଆ ବସାଯାଇଥାଏ । ଶେଷ ଦିନ ଏହା ଜଳଘାଟରେ ଭସାଇଦିଆଯାଏ ।

ଗଉରୀ ବେତ- ଏହା ଏକ ପ୍ରକାର ବେତ ବା ବାଡ଼ି। ପୌରାଣିକ ଆଖ୍ୟାନ ଅନୁସାରେ- ଶିବଗୌରୀ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ତେରଭକ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଦଣ୍ଡନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଷୋଳଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରି କେତେକ ଭକ୍ତ ରାତ୍ର ଉଜାଗର ନରହି ଶୋଇପଡ଼ିଲେ। ଏହା ଦେଖି କ୍ରୋଧିତ ଶିବ ତ୍ରିଶୂଳ ବିଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୁଅନ୍ତେ ଗୌରୀ ଶିବଙ୍କୁ ବାରଣ କଲେ । ଭକ୍ତଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲେ ଏ ଦଣ୍ଡ କରିବ କିଏ? ଏହାର ସମାଧାନ ସ୍ୱରୂପ ଗୌରୀ ନିଜ ହୃଦୟରୁ ଏକ ବେତ ବାଡ଼ି ବାହାର କରି କହିଲେ, ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ଶୋଇବ ଏ ବାଡ଼ିରେ ପ୍ରହାର କଲେ ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହେବ । ଗୌରୀଙ୍କ ହୃଦୟରୁ ଏହି ବେତ ବାହାରିଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ଗଉରୀ ବେତ ।

ପିଚ୍ଛମୁଠି- ଏହା ମୟୂର ପିଚ୍ଛରେ ବନ୍ଧା । ବତିଶଟି ଝାଳରରେ ଏକ ମୁଠିପିଚ୍ଛ ହୋଇଥାଏ । ଏଥିରେ ନବକୋଟି କାତ୍ୟାୟନୀ ଓ ଚଉଷଠି କୋଟି ଯୋଗିନୀ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥାନ୍ତି ।

ଚାମର- ଶିବ ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ ଚାମର ଦିଆଯାଏ । ବାଇଧନ ବାମ ହସ୍ତରେ ଧରି ଏହାକୁ ନୃତ୍ୟ କରେ ।

ଚଢ଼େୟା ନଳ- ବାଉଁଶ ନିର୍ମିତ ଏହି ନଳ ତ୍ରିବୃତ୍ତାକାର ଓ ବୃତ୍ତ ମଝିରେ ଫାଶ ଥାଏ । ଚଢ଼େୟା ଏହାକୁ ଧରି ନୃତ୍ୟ କରେ ।

ବୀଣା- ଦଣ୍ଡବୀଣା ଓ ଧନୁବୀଣା ନାମରେ ଏହା ଦ୍ୱିବିଧ। ଏଥିରେ ଚାରି ଘଣ୍ଟି, ବତିଶ ଘାଗୁଡ଼ି ଓ ଏକୋଇଶଟି ମୟୂର ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଥାଏ ।

ବାଦ୍ୟ- ଦଣ୍ଡନାଟରେ ଢୋଲ, ମହୁରୀ, ଝାଞ୍ଜ, ଶଙ୍ଖ, ତୁରୀ, ଘଣ୍ଟ, ମର୍ଦ୍ଦଳ ଇତ୍ୟାଦି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।

ଦଣ୍ଡନାଟର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ

ମହାଦେବ ଅତି ଭୟଙ୍କର ଦେବତା । ମହାଦେବ ଲୟର ପ୍ରତୀକ । ସମସ୍ତେ ଲୟ (ବିଲୟ)କୁ ଭୟ କରନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଶିବଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅତି କଠୋର ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ଏହି ତପସ୍ୟା ହିଁ ଦଣ୍ଡନାଟ। ଦଣ୍ଡନାଟ ସାଧାରଣତଃ ମନୋରଞ୍ଜନଧର୍ମୀ ହେବା ସହ ଧର୍ମୀୟ ଆବରଣ ସହ ଜଡ଼ିତ । ମାନସିକ ଦଣ୍ଡର ପାଞ୍ଚୋଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ରହିଛି । ଏହି ପାଞ୍ଚୋଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ପଞ୍ଚଦଣ୍ଡ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ଯଥା- ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଦଣ୍ଡ, ଧୂଳିଦଣ୍ଡ, ଜଳଦଣ୍ଡ, ଅଗ୍ନିଦଣ୍ଡ ଓ ରଙ୍ଗଦଣ୍ଡ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ। ଭୋକ୍ତା ବା ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ ଶିବଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏହି ପାଞ୍ଚୋଟି ଯାକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ନିଜକୁ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ପାଞ୍ଚୋଟିଯାକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଶୈବଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ନିମ୍ନରେ ସେସବୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଗଲା ।

ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଦଣ୍ଡ- ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଦଣ୍ଡ ହେଉଛି ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଦଣ୍ଡ । ଦଣ୍ଡ ଉଠା ଦିନ (ଚୈତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ରାତି) ଠାରୁ ବିଷୁବ ସଂକ୍ରାନ୍ତି ପୂର୍ବଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ନାଟ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ସେହି ରାତିରେ ରଙ୍ଗଦଣ୍ଡ କାମନା ଘର ସାମନାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଏ ନାଟ ସମାପ୍ତି କରି ଦଣ୍ଡୁଆ ବା ଭୋକ୍ତାମାନେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଗ୍ରାମକୁ ସେ ଦିନର ନାଟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ଯାତ୍ରା କରନ୍ତି । ଏ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମେରୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲେ । ରାତିସାରା ଉଜାଗର ରହି ପ୍ରାତଃକାଳରୁ ଶିବପାର୍ବତୀଙ୍କ ଶାଢ଼ୀ ଗୋଡ଼ାଯାଇଥିବା ଏକ ଲମ୍ବ ବାଉଁଶକୁ କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆସବାବପତ୍ରକୁ ଧରି ବୈଶାଖର ତାତିରେ ଖାଲିପାଦରେ ଗୋଟିଏ ଗାଁରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗାଁକୁ ଯାତ୍ରା କରନ୍ତି । ଶରୀରର ପୀଡ଼ା ଲାଘବ ନିମନ୍ତେ ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ ଏକକାଳୀନ 'ଜୟ କଳା ରୁଦ୍ରମଣି କି ଭଜ ହେ' ବୋଲି ନାରା ଦେଇ ଢୋଲ ବାଦ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଗାଁ ଦାଣ୍ଡରେ ଚାଲନ୍ତି ତାହା ଅନନ୍ୟ ଶୋଭାଯାତ୍ରାର ଭ୍ରମସୃଷ୍ଟି କରେ । ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ କଷାୟ ବା ଗେରୁଆ ବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରି ପଛକୁ ପଛ ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ିରେ ଗାଁ ଦାଣ୍ଡରେ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ଏହି ପଟୁଆର ଏକ ଶୋଭାଯାତ୍ରର ରୂପେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଦଣ୍ଡ କୁହାଯାଏ । ରାତି ସାରା ଉଜାଗର ସହିତ ଗ୍ରାମର ଖାଲ, ଢିପ ଓ ପଥୁରିଆ ରାସ୍ତାରେ ଖାଲିପାଦରେ ଚାଲିବା ଏକ ଦଣ୍ଡ ସଦୃଶ । ଏହି ଦଣ୍ଡକୁ ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ ବରଣ କରିଥାନ୍ତି। କୌଣସି ଯଜମାନ ଦଣ୍ଡନାଟ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ନ ଅଟକାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଚାଲୁଥାନ୍ତି । ଠାକୁରଙ୍କର କିଛି ବନ୍ଦାଣିଆ ଗ୍ରାମ ଓ ମାନସିକ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଗ୍ରାମ ଥାଏ । ସେଠାରେ ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ ପହଞ୍ଚି ଆମ୍ବଗଛ ମୂଳ କିମ୍ବା ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ରଖି ବିଶ୍ରାମ ନିଅନ୍ତି। ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟରେ ଗାଁର ଛକ କିମ୍ବା ମାନସିକ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଘରକୁ ଠାକୁର ଭୋଗ ଖାଇବାକୁ ଯାଆନ୍ତି ।

ବନ୍ଦାଣିଆ ଗ୍ରାମ ବା ମାନସିକ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଘର ସମ୍ମୁଖକୁ ପୂର୍ବରୁ ଗୋବରରେ ଲିପାଯାଇଥାଏ । ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗାତ

କରି ସେଠାରେ ଶିବପାର୍ବତୀଙ୍କ ପ୍ରତୀକ ସ୍ୱରୂପ ବାଉଁଶଟିକୁ ପୋତାଯାଏ । ତାକୁ ଆଉଯାଇ ଠାକୁରଙ୍କ ପ୍ରଭାକୁ ରଖାଯାଏ । ଗୋବରଲିପା ଜାଗାଟିରେ ଚମ୍ପାବର ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପକରଣ ସବୁକୁ ରଖି ଧୂପ ଓ ଦୀପ ମାଧ୍ୟମରେ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରାଯାଏ । ସଧବା ନାରୀମାନେ ବନ୍ଦାପନା କରନ୍ତି। କିଛି ବର ପାଇବାର ଅଭିଳାଶ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ନାରୀମାନେ ଗୁହାରିଆ ପଡ଼ନ୍ତି । କାଳିସୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଉଠାଇ ପୂଜା ହୋଇଥିବା ପ୍ରସାଦରୁ ଏକଭାଗ ଆଣି ଗୁହାରିଆଙ୍କୁ ବର ସ୍ୱରୂପ ମନସ୍କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିମନ୍ତେ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ଓ ଦଣ୍ଡୁଆମାନଙ୍କର 'ଜୟକଳା ରୁଦ୍ରମଣି କି ଭଜ ହେ' ଶବ୍ଦରେ ଗଗନ ପବନ ମୁଖରିତ ହୋଇ ଗ୍ରାମ୍ୟ ପରିବେଶକୁ ଶୈବାସକ୍ତ କରିଥାଏ। ଶେଷରେ ବୀଣାକାରିଆଙ୍କଦ୍ୱାରା ବୀଣାବାଦନ ଓ ଗୀତଗାନଦ୍ୱାରା ଗାଁର ମଙ୍ଗଳକାମନା କରାଯାଇଥାଏ । ଏହା ପରେ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଯାଇ ପୂର୍ବେ ଗାଁର ଯେଉଁଠି ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିବେ କିଛି ସମୟ ସେଠାରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ଧୂଳିଦଣ୍ଡ ନିମନ୍ତେ ପୁନଶ୍ଚ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଆସିଥାନ୍ତି ।

ଧୂଳିଦଣ୍ଡ- ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ପୂଜା ହୋଇଥିବ ସେଠାକୁ ଢୋଲ ଓ ଝାଞ୍ଜ ବଜାଇ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଦଣ୍ଡୁଆ ବା ଭୋକ୍ତମାନେ ଠାକୁର ଧରି ପୂର୍ବପରି ଉପନୀତ ହୁଅନ୍ତି। ଗାଁ ଦାଣ୍ଡ ପାଲଟିଯାଏ ମୁକ୍ତମଞ୍ଚ । ସମୟ ମଧ୍ୟାହ୍ନ । ଗାଁ ଦାଣ୍ଡର ତତଲା ବାଲି, ଧୂଳିରେ ଭୋକ୍ତାମାନେ ଅଭିନୟ କରନ୍ତି ଶାରୀରିକ ଧୂଳିଦଣ୍ଡ । ଏହାକୁ ପଥପ୍ରାନ୍ତ ନାଟକ କହିଲେ ଅତୁ୍ୟକ୍ତି ହେବନାହିଁ। ନାଟକର ସୂତ୍ରଧର ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଲାନ୍ତି ପାଟଭୋକ୍ତା ଓ ଉପ ପାଟଭୋକ୍ତା। ଏହି ଦଣ୍ଡଟି ଗାଁର ଧୂଳିଦାଣ୍ଡରେ କରାଯାଉଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ଧୂଳିଦଣ୍ଡ।

ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ କୃଷିଭିତ୍ତିକ କାହାଣୀକୁ ନେଇ ଗତିଶୀଳ ହୋଇଥାଏ । ହାସ୍ୟରସ ମାଧ୍ୟମରେ କୃଷିଜୀବିକା ସହିତ ଶିବପାର୍ବତୀଙ୍କ ସେବା କିପରି କରାଯିବ ତାହାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଇଏ । ସେଥିନିମନ୍ତେ ଗାଁରେ ଶିବପାର୍ବତୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର ହେବ । ଜଙ୍ଗଲକାଟି ଚାଷ ଜମି ବାହାରକରିବା, ଧାନ ଚାଷ କରି ଅମଳ କରିବା ଏବଂ ସେହି ପଇସାରେ ଶିବପାର୍ବତୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ତିଆରି ହେବାକୁ ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ ବାଚିକ ଓ ଆଙ୍ଗିକ ଅଭିନୟଦ୍ୱାରା ପରିବେଷଣ କରିବେ । ଏଥିରେ ବିଭିନ୍ନ ଦୃଶ୍ୟର ସଂଯୋଜନା ରହିଛି । ଯଥା- ଭୂମି ପୂଜା, ଭୂମି ପ୍ରସ୍ତୁତି, ହଳ କରିବା, ଧାନ ବୁଣିବା, ପାଣି ମଡ଼ାଇବା, ବାଲୁଙ୍ଗା ବାଛିବା, ଖତସାର ଦେବା, ଧାନ କାଟିବା, ଧାନ ଅମଳ କରିବା, ଧାନ କୁଟିବା ଏବଂ ଅମଳ ପଇସାରେ ମନ୍ଦିର ତିଆରି କରିବା । ଶେଷରେ ବୀଣାକାରିଆ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମଙ୍ଗଳଗୀତି ଗାନ କରିବେ । ଏହାପରେ ସମସ୍ତ ଭୋକ୍ତା ଠାକୁରଙ୍କ ସହ ବିଶ୍ରାମସ୍ଥଳୀକୁ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଯିବେ ।

ଏହି ଦଣ୍ଡନାଟର ମୁଖ୍ୟ ଅଭିମୁଖ୍ୟ ମନୋରଞ୍ଜନଭିତ୍ତିକ ହାସ୍ୟରସ ମାଧ୍ୟରେ ଶୈବ ଉପାସନାର ପ୍ରଚାର ପ୍ରସାର । ଦିନ ଦ୍ୱିପ୍ରହରରେ ଗାଁ ଦାଣ୍ଡର ତତଲା ଧୂଳି ଉପରେ ଶୋଇକି ଗଡ଼ିବା, ଶୋଇ ରହିବା, ଆଣ୍ଠେଇକି ଦଣ୍ଡବତ ହେବା, ଗୋଲାକାରରେ ତଳ ଉପର ଠିଆ ହୋଇ ଚକ୍ରିକାଟିବା, କୁଅ ହେବା ଇତ୍ୟାଦି ଶିବ ମହିମା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟକିଛି ନୁହେଁ । ଶିବଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତି ଓ ସେବା କରିବାର ମନୋବାଂଛା ନ ଆସିଲେ ଏପରି କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିହେବ ନାହିଁ। ତେଣୁ ମଝିରେ ମଝିରେ କଷ୍ଟକୁ ଲାଘବ କରିବା ପାଇଁ 'ଜୟ କଳା ରୁଦ୍ରମଣି କି ଭଜ ହେ' ର ନାରା ଦେବା ଓ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବା ଶିବ ମହିମା ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ଧର୍ମ ଆଗରେ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ ନ୍ୟୂନ ବୋଲି ଧୂଳିଦଣ୍ଡର ଅଭିନୟରୁ ଜଣାପଡ଼େ ।

ଜଳଦଣ୍ଡ- ଧୂଳିଦଣ୍ଡ ପରେ ଭୋକ୍ତା ବା ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ ସେମାନଙ୍କ ବିଶ୍ରାମସ୍ଥଳୀ ପାଖକୁ ଅସନ୍ତି । ଦଣ୍ଡ ଶୋଧନ ଇତ୍ୟାଦି ନିତ୍ୟକର୍ମ ସମାପନ କରି ପୁଷ୍କରିଣୀ ବା ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କରନ୍ତି। ସ୍ନାନ କାର୍ଯ୍ୟଟି ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା ପରି ମନେହୁଏ । ଜଳଭିତରେ ବିଭିନ୍ନ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ାମାନ ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ କରୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ। 'ଜୟ କଳା ରୁଦ୍ରମଣି କି ଭଜ ହେ' ନାରା ଦେଇ ପାଣିରେ ତେରଥର ବୁଡ଼ ଦିଅନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟକ ବୁଡ଼ରେ କିଛି ବାଲି ଆଞ୍ଜୁଳାରେ ଆଣନ୍ତି ଏବଂ ପୁଷ୍କରିଣୀ ବା ନଦୀତଟଦେଶରେ ଏକାଠି କରିଥାନ୍ତି। ତେରଥର ବୁଡ଼ ପରେ ଯେତେ ବାଲି ଏକାଠି କରିଥାନ୍ତି, ସେ ବାଲିରେ ଏକ ଶିବଲିଙ୍ଗ ତିଆରି କରନ୍ତି । ବାଲିର ଶିବ ଲିଙ୍ଗକୁ ବେଲପତ୍ର, ପୁଷ୍ପ ଓ ଧୂପ ଦେଇ ଅର୍ଚ୍ଚନା କରନ୍ତି । ଏହି ପୂଜାକୁ ବାଲୁକା ପୂଜା କୁହାଯାଏ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଟି ଦଣ୍ଡନାଟରେ ଜଳଦଣ୍ଡ ନାମରେ ପରିଚିତ । ଦଣ୍ଡୁଆ ମାନେ ଦିନତମାମ ଏହି ଥରକ ହିଁ ସ୍ନାନ କରନ୍ତି । ପୂଜା ସମୟରେ କୂଳରେ ଢୋଲୁଆ ଢୋଲ ବଜାଉଥାଏ । ପୂଜା ଶେଷରେ ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ ପାଦୁକ ଓ ବେଲପତ୍ର ପାଇ ବିଶ୍ରାମସ୍ଥଳୀକୁ ଫେରନ୍ତି । ଓଦାଲୁଗା ପାଲଟି, ଯଜମାନ ବା ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ଘରୁ ଆସିଥିବା ଲିଆ ଏବଂ ଗୁଡ଼ରେ ପଣା ପ୍ରସ୍ତୁତକରି ସେବନ କରନ୍ତି । ଏହି ପଣା ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଦିନକର ଖାଦ୍ୟ । ପଣା ସେବନ ପରେ କିଛି ସମୟ ବିଶ୍ରାମ କରି ଯଜମାନ ଘରୁ ଆସିଥିବା ଅରୁଆ ଚାଉଳ ଏବଂ ପରିବାରେ ସାକାନ୍ନ ଭୋଜନ ପ୍ରସ୍ତୁତି କରି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପ୍ରସାଦ ରୂପେ ସେବନ କରନ୍ତି । ଏହି ଜଳ ଦଣ୍ଡରେ ନିର୍ମିତ ଶିବଲିଙ୍ଗ ପାଖରେ ଯଜମାନ ବା ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଶିବପାର୍ବତୀଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି ।

ଅଗ୍ନିଦଣ୍ଡ- ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପ୍ରସାଦ ସେବନ ପରେ ଭୋକ୍ତା ବା ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଅଳତୀ ସାରି ଯଜମାନ ଗୃହ ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କରନ୍ତି । ମାଟିରେ ନିର୍ମିତ ଦଣ୍ଡରେ ପାଳ ଭର୍ତ୍ତିକରି ଚମ୍ପାବରରୁ ଅଗ୍ନି ଆଣି, ସେଥିରେ ସଂଯୋଗ କରାଯାଏ । ପାଟ ଦଣ୍ଡୁଆ ଏବଂ ଆଉ ଜଣେ ସହକାରୀ ଦଣ୍ଡୁଆ ହାତରେ ଦୁଇଟି ଲେଖାଁଏ ଦଣ୍ଡଧରି କାମନା ଦଣ୍ଡ ଚାରିପଟେ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି । ଅଗ୍ନି ଭିତରେ ଝୁଣା ମାରିଲେ ଏହା ଆକର୍ଷଣୀୟ ଲାଗେ । ଗାଁରୁ ଅସୁରିକ ଶକ୍ତି ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭୋକ୍ତା ବା ଦଣ୍ଡୁଆମାନେ ଗାଁ ଚାରିପଟେ ଝୁଣା ମାରି ରଙ୍ଗଦଣ୍ଡ ହେବାକୁ ଥିବା ମଞ୍ଚ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚନ୍ତି । ମଞ୍ଚ ଉପରେ କିଛି ସମୟ ଅଗ୍ନିଦଣ୍ଡ ଖେଳି ସାରିଲା ପରେ ରଙ୍ଗଦଣ୍ଡ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଏହି ସମୟରେ ଜଣେ ଭୋକ୍ତାଙ୍କ ଶରୀରରେ ରୁଦ୍ରକାଳୀ ବିଜେ କରନ୍ତି । ଏହାଙ୍କୁ କାଳିସୀ କୁହାଯାଏ। କାଳିସୀ ମଝିରେ ମଝିରେ ବିକଟାଳ ରଡ଼ି ସହ ଚିତ୍କାର କରି ବାହାରକୁ ଜିଭ କାଢ଼ିବା ଆଧାତ୍ମିକ ହେଲେ ହେଁ ଭୟାନକ ହୋଇଥାଏ । ଛୋଟପିଲାଙ୍କୁ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବା ମନା ହୋଇଥାଏ। ଶେଷରେ କାଳିସୀ ନିସ୍ତେଜ ଓ ଅଚେତ ହୋଇ କିଛି ସମୟ ପଡ଼ିରୁହନ୍ତି । କାଳିସୀଙ୍କ ମୁହଁରେ ପାଣି ଛିଞ୍ଚି ଓ ହାତଗୋଡ଼ ଘଷାମୋଡ଼ା କରି ତାଙ୍କ ଚେତା ଫେରାଯାଏ । ଏହାପରେ ତାଙ୍କ ଜିଭରେ ଜଳନ୍ତା ଘିଅ ସଳିତା ଦିଆଯାଏ । ମାତ୍ର କାଳିସୀଙ୍କର କୌଣସି କ୍ଷତି ହୁଏନାହିଁ । ପରିଶେଷରେ ରଙ୍ଗଦଣ୍ଡ ହେବାକୁ ଥିବା ମଞ୍ଚ ସମ୍ମୁଖରେ ଶିବପାର୍ବତୀଙ୍କ ପ୍ରତିମାକୁ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଏ ।

ଏହାର ଧାର୍ମିକ ଦିଗ ବେଶ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । କାଳିସୀଙ୍କ ପାଖରେ ଅଧିଆ ପଡ଼ିଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂରଣ ହୁଏ। ତେଣୁ ଶହ ଶହ ଲୋକ ଦଣ୍ଡ ବ୍ରତ ପାଳନ କରି ଏହି ତେର ଦିନ ନିଷ୍ଠାର ସହ ଶିବପାର୍ବତୀଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରନ୍ତି। ଏଥିରେ ହାତରେ ଅଗ୍ନିଦଣ୍ଡ ଧରି ନୃତ୍ୟ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ନୃତ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଅଗ୍ନିଦଣ୍ଡ ଗୋଟିଏ ଭୟାଭୟତାର ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଆଧାତ୍ମିକ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି

କରିଥାଏ ।

ରଙ୍ଗଦଣ୍ଡ- ଅଗ୍ନିଦଣ୍ଡର ସମାପ୍ତି ପରେ ରଙ୍ଗଦଣ୍ଡ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଗାଁ ଦାଣ୍ଡର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନର ମୁକ୍ତାକାଶ ତଳେ ଏହି ଦଣ୍ଡ ରାତି ସାରି ୧୩ଟି ସୁଆଙ୍ଗକୁ ନେଇ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ। ସମୟାନୁକ୍ରମେ ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ର ଏହି ମଞ୍ଚକୁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ପୁରାଣଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସମସ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ସମସ୍ୟାକୁ ଆଧାର କରି ଏହା ଗତିଶୀଳ ହୋଇଥାଏ । ମଞ୍ଚରେ ଅଗ୍ନିଦଣ୍ଡ ସମୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ବାଦ୍ୟକାରମାନେ ବାଦ୍ୟ ବଜାଇବା ପରେ ପ୍ରଭା ଓ ପ୍ରଭାଣୀ ଆସି ମଞ୍ଚରେ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି। ଏହା ପରେ ହାଡ଼ିହାଡ଼ିଆଣି ଆସି ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି । ବାଦ୍ୟକାରର ବାଦ୍ୟ ବଜାଇବାରୁ ଏହା ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ବୀଣାକାରିଆ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୧୩ ଗୋଟି ସୁଆଙ୍ଗରେ ସମାପ୍ତ ହୁଏ । ପୁରୁଷମାନେ ହିଁ ନାରୀର ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରିଥାନ୍ତି । ସବୁ ଦଣ୍ଡ ଦଳରେ ହାଡ଼ି ହାଡ଼ିଆଣି, ହର ପାର୍ବତୀ, ବୀଣାକାରିଆ ସୁଆଙ୍ଗ ସ୍ଥିର । ଏହି ଚାରୋଟି ସୁଆଙ୍ଗକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ମଝରେ ଚଢ଼େୟା-ଚଢ଼େୟାଣୀ, ବାବାଜୀ, ମାଳି, ସଖୀ-ନାବିକ, କେଳା-କେଲୁଣୀ, କନ୍ଧ-କନ୍ଧୁଣୀ, ଶବର-ଶବରୁଣୀ, ପତ୍ରସଉରା-ସଉରାଣୀ, ଯୋଗୀ, କାଉଖିଆ, ଭାଲୁଆ, ମୁନିକୁମର ଓ ଅଷ୍ଟବକ୍ର ଋଷିଆଦି ସୁଆଙ୍ଗରୁ ୯ଟି ସୁଆଙ୍ଗକୁ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରାଯାଇଥାଏ ।

ଦଣ୍ଡନାଟ କେବଳ ଏକ ମନୋରଞ୍ଜନର ଅନୁଷ୍ଠାନ ନୁହେଁ, ବରଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଏକ ସଚରାଚର କ୍ଷେତ୍ର । ଲୌକିକ ଦେବଦେବୀ ଶିବଶକ୍ତିଙ୍କର ଖ୍ୟାତି ବର୍ଣ୍ଣନା ତଥା ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଜୀବନରେ ଏହି ଧର୍ମଧାରଣାକୁ ବଳବତ୍ତର ରଖିବା ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଧନ, ଜନ ପ୍ରାପ୍ତି ସହିତ ଜୀବନରେ ନୀରୋଗ ଓ ଶାନ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତିପାଇଁ ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କର କୃପା ଏକାନ୍ତ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ। ସର୍ବୋପରି ବ୍ୟକ୍ତି, ସମାଜ ଓ ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ଅର୍ଥରେ ଏହି ନାଟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଥାଏ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ:

୧.ସାହୁ, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ, ଦଣ୍ଡନାଟ, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ୧ମ ପ୍ରକାଶ-୧୯୪୭ ।

୨.ଦାଶ, କୁଞ୍ଜବିହାରୀ, ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତ ଓ ଲୋକକାହାଣୀ, ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ବିଭାଗ, ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ଶାନ୍ତିନିକେତନ, ୧ମ ପ୍ରକାଶ-୧୯୫୮ ।

୩.ନେପାଳ, ଭାଗିରଥି, ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀ, ଭାଗିରଥି ପ୍ରକାଶନ, ୧ମ ପ୍ରକାଶ-୧୯୭୨ ।

୪.ଶତପଥୀ, ସନ୍ତୋଷ କୁମାର, ଓଡ଼ଶାର ଦଣ୍ଡନାଟ, ଦି ବୁକ୍ସ, ଏସ୍.ଆର୍-୭, ଅଶୋକ ମାର୍କେଟ୍, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୯ ।

୫.ଶତପଥୀ, ସନ୍ତୋଷ କୁମାର, ଦଣ୍ଡନାଟ, ଶୈବାଳିନୀ ରଥ, କ୍ୱାଟର ନଂ- ଏଫ୍ଏଫ୍/୩, ଇ ଟାଇପ୍, ବାଣୀବିହାର ନିଉ କଲୋନୀ,ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିସର, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧୪, ୧ମ ପ୍ରକାଶ-୧୯୯୯ ।

କ୍ଷେତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ

ନଣ୍ଡେଇଲୋ, ହିନ୍ଦୋଳ, ଢେଙ୍କାନାଳ ।

ପାଇକପୁରୁଣା କୋଟ ଦଣ୍ଡ ଦଳ, ହିନ୍ଦୋଳ, ଢେଙ୍କାନାଳ ।

ଚାଇଁପୁର, ଢେଙ୍କାନାଳ ।

ଜଟିଆ ଦଣ୍ଡନୃତ୍ୟ, ଢେଙ୍କାନାଳ ।